

บทที่ 3

โครงสร้างและความเชื่อในกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวงหรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 เป็นประมวลกฎหมายที่มีความสำคัญมาก โดยเป็นประมวลกฎหมายที่มีโครงสร้างและองค์ประกอบครบถ้วนที่สุด ฉบับหนึ่งของโลก ซึ่งประกอบด้วยประมวลพระราชกำหนดบทพระอัยการในเรื่องต่างๆ ทั้งการปกครองและบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนบังคับให้บุคคลปฏิบัติตามระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลด้วยกันเองและบุคคลกับรัฐ (พงษ์นรินทร์ ศรีประเสริฐ, 2549: 28)

กฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายที่มีการชำระขึ้นในช่วงต้นยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นการรวบรวมตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่เคยได้บังคับใช้เป็นกฎหมายในสมัยอยุธยา ให้มาอยู่รวมเป็นเอกสารฉบับเดียวกัน เนื่องจากหลังกรุงศรีอยุธยาล่มสลายลงไปใน พ.ศ. 2310 ตัวบทกฎหมายต่างๆ นั้นก็ได้สูญหายไปด้วย ทำให้บ้านเมืองในขณะนั้นขาดตัวบทกฎหมายที่จะใช้ในกระบวนการยุติธรรมเพื่อระงับเหตุต่างๆ อันก่อให้เกิดความไม่สงบสุขในการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม

3.1 กำเนิดกฎหมายตราสามดวง

มูลเหตุของการรวบรวมตัวบทกฎหมายต่างๆ นี้ปรากฏอยู่ในเอกสารสำคัญ “ประกาศพระราชปรารภ” โดยกล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปี พ.ศ. 2347 ได้เกิดคดีอั้งยี่ฟ้องหย่านายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง โดยที่นายบุญศรีสามีได้มีความผิด แต่อั้งยี่ฟ้องที่ประพฤติไม่สมควร ทำชู้ด้วยนายราชาอรธ พระเกษมทำหน้าที่ผู้พิพากษาในคดีนี้ แต่เข้าข้างอั้งยี่ฟ้องหย่าจากชายได้แม้ชายมิได้มีความผิด ดังที่ปรากฏใน “กฎหมายนสานหลวง” ซึ่งนำมาสอบกับทั้งฉบับ “หอหลวง” และ “ข้างที่” แล้ว ความในฉบับนั้นกล่าวว่า “ชายหามีผิดได้หญิงขอหย่าท่านว่าเพนหญิงหย่าชายหย่าได้ถูกต้อง” โดยข้อความที่ปรากฏในทั้งสามฉบับนั้นตรงกัน (ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548: 15)

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จึงมีพระราชดำริว่า ตัวบทกฎหมายเช่นนี้ไม่มีความยุติธรรม คงมีความพินเพื่อนวิปริตไป จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการตั้งคณะผู้ชำระกฎหมายเป็นการใหญ่เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองและบริหารบ้านเมือง จำนวน 11 คน ประกอบด้วย

¹ ศศิกานต์ คงศักดิ์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับการชำระได้อย่างน่าสนใจว่า “หมายถึงการทำให้บริสุทธิ์ การทำให้บริสุทธิ์ อาจรวมไปถึงการชำระตัวบทกฎหมายให้ถูกต้อง ในขณะที่เดียวกันอาจหมายถึง การชำระหลักการให้ถูกต้องด้วย ซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงการชำระให้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา...” (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548: 9)

อาลักษณ์ 4 คน ลูกขุน (ปัจจุบันคือผู้พิพากษา) 3 คน และราชบัณฑิต 4 คน รวมเป็น 11 คน คณะผู้ชำระชุดนี้ชำระกฎหมายต่างๆ บรรดามีทั้งสิ้น 11 เดือนก็สำเร็จตามประสงค์ วิธีการชำระกฎหมาย ณ ขณะนั้นคือ ให้นำตัวบทกฎหมายที่มีอยู่ทั้งหมด มาตรวจสอบเนื้อความจัดเป็นหมวดหมู่ ชำระข้อความที่ฟั่นเฟือนปราศจากความยุติธรรมออกเสียแล้วจึงเติมถ้อยความ ดัดแปลง ที่สมควรลงไป

นอกจากการชำระตัวบทกฎหมายดังกล่าวแล้ว ยังมีการเพิ่มเติมตัวบทกฎหมายอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก เช่น กฎพระสงฆ์ พระราชบัญญัติ และ พระราชกำหนดใหม่ โดยเป็นการเพิ่มเข้ามาเพื่อเป็นการปรับให้สอดคล้องกับอุดมคติของสังคมในสมัยนั้นซึ่งก็คือหลักการของพระพุทธศาสนา² ดังปรากฏอยู่ในเอกสาร “ประกาศพระราชปรารภ” ซึ่งเป็นเอกสารที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในการแสดงเจตนารมณ์ที่จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและกฎหมายไปพร้อมๆ กัน

ในเอกสาร “ประกาศพระราชปรารภ” นอกจากจะได้เล่าถึงมูลเหตุของการชำระประมวลกฎหมายตั้งที่ผู้วิจัยได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ยังกล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ควรมีการชำระหรือปรับปรุงแก้ไข เพื่อเป็นหลักในการศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการที่จะเป็นหลักและแหล่งอ้างอิงสำหรับการปกครองและบริหารบ้านเมือง

เพราะฉะนั้นแล้ว การชำระประมวลกฎหมายต่างๆ เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองและบริหารบ้านเมืองจึงกระทำขึ้นพร้อมๆ กับการชำระหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาให้ “ตรง” ตามพระคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก ดังที่กล่าวว่า

...แลพระไตรปิฎกธรรมนั้นฟั่นเฟือนวิปริตผิดเพี้ยนไปเป็นอันมากยากที่จะเล่าเรียนเปนอายุศมพระพุทธศาสนาสืบไป ก็ได้อาราธนาประชุมเสด็จพระราชคณะทั้งปวง มีสมเด็จพระสังฆราชแลพระอุปัชฌาย์ พระพุทธโฆษาจารย์ เปนประธาน ฝ่ายราชบัณฑิตยนั้น พญาธรรมปริชา เปนต้นให้ทำการสังคายนาชำระพระไตรปิฎกสอบใส่ด้วยอรรถฐานะ ฎีกา ให้ถูกต้องตามพระพุทธานุญาต พระไตรปิฎกจึงค่อยถูกถ่วงส่องใสขึ้นได้เป็นที่เล่าเรียนง่ายใจแก่กุลบุตรสืบไปภายหน้าก็เปนพุทธการกธรรม กองการกุศลอันประเสริฐแล้วแล ฝ่ายข้างอาณาจักรนี้ กระษัตริย์ผู้ดำรงแผ่นดินนั้น อาไศรยซึ่งโบราณราชันติ กฎหมาย พระอายุการ อันกระษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เปนบันทัดถาน จึงพิพากษาดราสิน เนื้อความราษฎรทั้งปวงได้โดยยุติธรรม แลพระราชกำหนดบทพระอายุการนั้นก็ฟั่นเฟือนวิปริตผิดซ้าต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลภหลงหาความลาอายแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มีบ้างจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจัดข้าทูลฉลองทูลีพระบาทที่มีสติปัญญาได้ชำระ พระราชกำหนดบทพระอายุการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกถ่วงตามบาลีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ากันได้จัดเปนหมวดเปนเหล่าเข้าไว้แล้วทรงพระอุตสาหชำระดัดแปลงซึ่ง

²รายละเอียดในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปโดยละเอียดข้างหน้า

บทอันวิปลาดนั้นให้ชอบด้วยยุติธรรมไว้ด้วยพระไทยทรงพระมหากรุณาคุณจงให้เป็นประโยชน์แก่
กระษัตริย์อันจดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า... (ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548: 15)

ในการชำระประมวลกฎหมายฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงให้
ปิดดวงตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว ไว้บนทุกปก และทรงกำชับว่าหากมีการพิจารณาคดีความ
ใดๆ ซึ่งต้องอ้างอิงตัวบทกฎหมาย หากกฎหมายที่นำมาอ้างไม่มีตราทั้งสามดวงนี้ อย่าให้ผู้ใดเชื่อเป็น
เด็ดขาด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553 : 10) ด้วยเหตุนี้ประมวลกฎหมายดังกล่าวจึงเรียกกันว่า “กฎหมาย
ตราสามดวง”

ดวงตราทั้งสามที่อยู่บนปกนั้นมีความหมายแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ในการปกครอง
สมัยนั้น มีการแบ่งส่วนการบังคับบัญชาออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ หัวเมืองเหนือ เช่น เมืองพิษณุโลก เมือง
สวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร อยู่ในบังคับบัญชาของกรมมหาดไทยซึ่งใช้ตราพระราชสีห์เป็น
สำคัญ หัวเมืองใต้ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระ
กลาโหมซึ่งใช้ตราพระคชสีห์เป็นสำคัญ หัวเมืองชายทะเลตะวันออก เช่น เมืองจันทบุรี เมืองตราด เมือง
ระยอง อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระคลังซึ่งใช้ตราบัวแก้วเป็นสำคัญ ส่วนการปกครองในราชธานีและ
กำกับปกครองทั้งหมดขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์ ฉะนั้น การรวมตราทั้งสามดวงเข้าไว้ด้วยกันใน
ประมวลกฎหมายที่ชำระกันนี้จึงหมายความว่าความถึงการบังคับใช้ที่ราชอาณาจักร(ราชบัณฑิตยสถาน, 2553 :
10)

หลังจากการชำระประมวลกฎหมายทั้งหมดเสร็จสิ้นแล้ว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำสำเนาประมวล
กฎหมายเหล่านั้นไว้ 3 ชุดซึ่งเป็นต้นฉบับแท้ เรียกว่า ฉบับหลวง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553 : 9) และ
จัดเก็บใน 3 แห่งได้แก่ ห้องเครื่อง หอหลวง และศาลหลวง แห่งละ 1 ชุด³

3.2 ที่มาของกฎหมายตราสามดวง

“พระธรรมศาสตร์” เป็นเอกสารที่สำคัญมากในกฎหมายตราสามดวง เพราะถือเป็นหลักการของ
กฎหมายทั้งหมดทั้งปวงที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง และยังถือเป็นกฎหมายแม่บทที่สำคัญที่สุดของ

³ นอกจากฉบับหลวงแล้ว กฎหมายตราสามดวงยังมีอีก 2 ฉบับที่เป็นฉบับตัวเขียน คือ ฉบับรองทรง เป็นฉบับที่ไม่มีตราทั้งสาม
ประทับอยู่ ใช้เอกลักษณ์สอบทาน 2 คน (ในขณะที่ฉบับหลวงใช้ 3 คน) และฉบับเชลยศักดิ์ ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้กันตามหัวเมืองต่างๆ
กฎหมายตราสามดวงฉบับเชลยศักดิ์นี้บางฉบับมีเนื้อความคล้ายกฎหมายเก่าสมัยอยุธยา บางฉบับเนื้อความคล้ายกับกฎหมายตราสาม
ดวง (ฉบับหลวง) เหตุที่เป็นเช่นนี้ วินัย พงศ์ ศรีเพียร(บ.ก.) (2549 : 17) กล่าวว่า “เป็นธรรมเนียมการคัดลอกตัวบทกฎหมายจากศาล
หลวง ณ กรุงเทพฯ ไปใช้อ้างอิง ณ หัวเมือง ประการที่สอง กฎหมายเหล่านี้เป็นของ บุกระบัตร์ความผู้ซึ่งราชสำนักส่งไปสอดส่องการ
ปกครองของเจ้าเมือง และตรวจสอบการพิจารณาคดีความต่างๆ” รายละเอียดในเรื่องนี้สามารถดูได้อีกใน โยเนะโอะ อิชิอิ. 2535.

“พระธรรมศาสตร์ไทย” ใน กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย . แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานวัฒนธรรม
แห่งชาติ

กฎหมายตราสามดวง เพราะไม่ว่าการตราด้วยกฎหมายใดๆ ก็แล้วแต่ในกฎหมายตราสามดวง จะต้องไม่ขัดกับหลักที่ปรากฏไว้ใน “พระธรรมศาสตร์”

เพราะฉะนั้น การทำความเข้าใจในประเด็นเรื่องที่มาของ “พระธรรมศาสตร์” ของไทย ว่ามีที่มาจากที่ใด อย่างไร มีการแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ จะช่วยทำให้ประเด็นในการศึกษาหลักการของกฎหมายไทย โดยเฉพาะกฎหมายตราสามดวงมีความชัดเจนและเข้าใจมากยิ่งขึ้น

“พระธรรมศาสตร์” ของไทยนั้น เป็นสิ่งที่รับเข้ามาจากอิทธิพลของมอญ โดยนำคัมภีร์ทางกฎหมายที่สำคัญของมอญมีชื่อว่า “ธัมมสัทถัม” แสดงให้เห็นว่ามอญในสมัยโบราณนั้นมีความเจริญทางอารยธรรมสูงมาก ในกรณีนี้ ร. แลงการ์ด (2553 : 45) ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า

มอญเป็นชนชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากตั้งแต่สมัยเก่าแก่ไกลมาแล้ว เค้าเรือนของอารยธรรมมอญนี้สืบเนื่องมาจากอารยธรรมฮินดู. ชนชาติมอญเคยได้ตั้งราชอาณาจักรรามัญญเทศทางทิศใต้ของประเทศพม่าบัดนี้ โดยมีนครหลวงชื่อว่าหงสาวดี เมื่อพระพุทธศาสนาในอินเดียเสื่อมโทรมเสียแล้ว เมืองหงสาวดีนี้เกิดเป็นศูนย์กลางใหญ่แห่งการส่งสอนพระศาสนาผ่านทินยาน.

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าก่อนที่มอญจะเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ สามารถสร้างคัมภีร์ทางกฎหมายได้นั้น มอญเองก็ได้รับอิทธิพลต่างๆ มาจากอินเดียไม่น้อย ดังนั้นคัมภีร์ “ธัมมสัทถัม” จึงควรมีรากมาจากคัมภีร์กฎหมายของอินเดียด้วยเช่นกัน

ในอินเดียก็ปรากฏคัมภีร์ที่ชื่อว่า “มานวธรรมศาสตร์” หรือ “มนุสมฤติ” ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาฮินดูที่มีความสำคัญมาก แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท โศลก ทั้งหมด 2,694 โศลก คัมภีร์ “มานวธรรมศาสตร์” แสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตบนโลกควรจะดำเนินไปอย่างไร “ธรรม” ใน “มานวธรรมศาสตร์” มีนัยที่สำคัญเกี่ยวกับศาสนา ขณะเดียวกันก็เกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ กฎหมาย ความถูกต้อง ความยุติธรรม (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2548 : 72)

วิสุทธิ บุษยกุล (2546 : 30-31) พิจารณาและแยกแยะเนื้อหาหลักใหญ่ๆ ของ “มานวธรรมศาสตร์” ไว้ดังนี้

- (1) ความสำคัญของพระเวท ความรู้เรื่องโลกและจักรวาล
- (2) ปรัชญาทางศาสนา ตามแนวทางปรัชญาสำนักเวทานตะ
- (3) “อาจารย์” หรือแนวปฏิบัติ และความเชื่อที่สืบทอดกันมาเป็นประเพณี เช่น ในเรื่องวรรณะ เรื่องการครองชีวิต 4 ชั้นนตอนของพราหมณ์และผู้ที่ย้ายเข้าพิธีอุปนัยน์เข้าเป็นศิษย์ในสำนัก การครองเรือน การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามประเพณีและธรรมะ อาหารที่ควรบริโภคและที่ควรละเว้น ฯลฯ
- (4) “วैयाหาระ” ได้แก่ กฎระเบียบทางสังคม (ได้แก่กฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความ ตลอดจนอำนาจหน้าที่ของกษัตริย์ ซึ่งยกไว้สูงมาก)
- (5) “ปรายศจิตตะ” เกี่ยวกับความรู้สำนึกผิดในการที่ได้กระทำผิดหรือกระทำบาป
- (6) ผลแห่งการกระทำที่เป็นบาปที่จะต้องชดใช้ในชาติต่อไป

ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าแท้จริงแล้ว คัมภีร์ “มานวธรรมศาสตร์” ในศาสนาฮินดูนั้น มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายจริงๆ เพียงแค่ส่วนเดียวเท่านั้น คือใน ข้อที่ (4) สิ่งที่น่าสนใจคือ คัมภีร์ “ธัมม

สัตถัม” ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางกฎหมายของมอญมีการรับและดัดแปลงอย่างไรเพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมพุทธศาสนาของตน

ร.แลงการ์ด (2553 : 49) กล่าวว่า มอญเป็นผู้คิดค้นคัมภีร์ธัมมสัตถัมขึ้นเองทั้งหมด โดยผู้แต่งได้ทำการดัดแปลงและแก้ไขคัมภีร์จำพวกเดียวกันนี้ในศาสนาฮินดูให้เป็นคติพระพุทธศาสนา เนื่องจากมอญเป็นชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้ทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นอย่างมากในการเรียบเรียงคัมภีร์ธัมมสัตถัมนี้ เพื่อปรับให้เหมาะสมกับความต้องการในชุมชนของตน

ในการเรียบเรียงคัมภีร์ธัมมสัตถัมนี้ นักนิติศาสตร์ของมอญได้ยืม และตัดทอนข้อความในส่วนที่เป็นเรื่องของศาสนาฮินดูออกจนหมดสิ้น เพื่อให้เข้ากับความเชื่อในพระพุทธศาสนา จากนั้นก็คัดเลือกเอาส่วนที่เป็นเรื่องของกฎหมายแท้ๆ เอาไว้ ในกาลต่อมา นักนิติศาสตร์ของพม่าได้แต่งคัมภีร์ธัมมสัตถัมของพม่าฉบับหนึ่งมีชื่อว่า “มฺนุคเย” ซึ่ง เป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของคัมภีร์ธัมมสัตถัมเดิมที่มีแต่เฉพาะเรื่องของกฎหมายอย่างเดียว โดยเพิ่มข้อความทางพระพุทธศาสนาเข้าไป จึงเป็นการทำให้คัมภีร์ธัมมสัตถัมมีลักษณะของศาสนาเช่นเดียวกับคัมภีร์ “มานวธรรมศาสตร์” ของอินเดีย แต่ต่างกันแค่เรื่องศาสนาที่เป็นแหล่งอ้างอิงเท่านั้น (ร.แลงการ์ด, 2553 : 49) แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า พระธรรมศาสตร์ที่เกิดขึ้นแต่ละฉบับในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์มฺนุคเยธรรมศาสตร์ของอินเดียทั้งสิ้น (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2548 : 71)

“พระธรรมศาสตร์” ฉบับของไทยนั้นจึงเป็นสิ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ “ธัมมสัตถัม” อย่างแน่นอน เพราะในเนื้อหาของ “พระธรรมศาสตร์” แสดงให้เห็นถึงความเป็นพุทธอย่างชัดเจน เช่น การกล่าวถึงกำเนิดโลก มนุษย์และจักรวาลและพระเจ้ามหาสมมติราช ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหนึ่งในพระพุทธศาสนามีชื่อว่า “อัคคัญสูตร”⁴ อีกทั้งมอญเองก็เคยมีอิทธิพลในดินแดนแถบบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาช้านาน ไทยย่อมจะต้องได้รับอิทธิพลของมอญมาอย่างไม่ต้องสงสัย

นอกจากนี้ พระธรรมศาสตร์ของไทยยังกล่าวถึงพระมโนสารหรือ พระมฺนุ ในศาสนาฮินดู ไว้แตกต่างกัน พระมฺนุในความเชื่อของฮินดูนั้นเป็นผู้ถ่ายทอดคัมภีร์ มานวธรรมศาสตร์ให้แก่มหาฤๅษี ทั้ง 10 องค์ที่พระองค์ (พระมฺนุ) ได้สร้างขึ้นพร้อมกับสรรพสิ่งและกฎเกณฑ์ต่างๆ จากนั้นมหาฤๅษีก็ได้ถ่ายทอดให้แก่มนุษย์ทั้งหลาย พระมฺนุในความเชื่อของฮินดูจึงได้ชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดของกฎหมายตามความเชื่อของอินเดียโบราณ (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2548 : 85)

ในพระธรรมศาสตร์ของไทยได้ลดสถานภาพของพระมฺนุลงไปเป็น “พระมโนสาร” อำมาตย์ในราชสำนักของ “พระมหาสมมติราช” ในพระธรรมศาสตร์กล่าวว่า “...สมเด็จพระเจ้ามหาสมมติราชตั้ง

⁴ รายละเอียดในเรื่องนี้โปรดดูต่อใน ชาญณรงค์ บุญหนุน. 2548. “พระธรรมศาสตร์” ใน นิติปรัชญาไทย ประกาศพระราชปริารภ หลักกฎหมาย พระธรรมศาสตร์ และ On the Laws of Mu'Thai or Siam จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพฯ : สามลดา

มโนสารนั้นให้เปนใหญ่ในที่บังคับบัญชาจิตตีมุขยทั้งปวง แลมโนสารอำมาตยบังคับเนื้อความทั้งปวง โดยยุติธรรม แลเทวดาทั้งหลายก็ปรายสุวรรณรัชภูษาเข้าตอกดอกไม้เปนเครื่องสการบูชาแก่มโนสารอำมาตยนั้น...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553 : 157) การลดบทบาทของพระมนูนั้นเป็นไปเพื่อปรับความเชื่อเดิมของพระมนูที่อยู่ในความเชื่อศาสนาฮินดู ให้เป็นพระมโนสาร ข้าพระบาทของพระมหาสมมติราช ซึ่งเป็นความเชื่อในศาสนาพุทธนั่นเอง

หลังจากนั้น ในพระธรรมศาสตร์ของไทย ได้กล่าวว่า พระโมสาร นั้นตัดสินคติผิดพลาดทำให้เสียความยุติธรรม จึงหนีไปบวชเป็นฤๅษี เจริญภาวนาจนบรรลุฌานสมาบัติ และด้วยความกรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย ปรารถนาจะให้พระมหาสมมติราชถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม จึงหาไปยั้งกำแพงจักรวาล และได้พบข้อความที่เป็นพระธรรมศาสตร์ภาษาบาลีจารึกไว้ พระมโนสารฤๅษีจึงจดจำถ้อยความเหล่านั้นแล้ว จึงมาแต่งเป็นคัมภีร์ “พระธรรมศาสตร์” ถวายพระมหาสมมติราชในท้ายที่สุด

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การใช้ศาสนาเป็นแหล่งอ้างอิงอันชอบธรรมในการใช้กฎหมายนั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้แต่งต้องการให้คัมภีร์ดังกล่าวมีความศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้หนึ่งผู้ใดมิสามารถละเมิดได้ ความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวยังทำให้พระธรรมศาสตร์เป็นหลักการของกฎหมายที่ไม่สามารถแก้ไขหรือเพิ่มเติมใดๆ ได้ ร.แสงภาค (ร.แสงภาค, 2553 : 55) ได้กล่าวถึงในกรณีนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า “...ความประสงค์ของผู้รจนาคัมภีร์ในอันที่จะยกย่องว่าบรรดาบัญญัติในคัมภีร์ธรรมศาสตร์นั้น มีค้ำมูลที่มั่นสูงนอกเหนือเจตนามนุษย์ย่อมจะพึงเป็นที่ต้องเชื่อฟังนับถือตามของบรรดามนุษย์ ทั้งกษัตริย์ผู้ปกครองและพลเมืองผู้อยู่ในความปกครองด้วย”

“พระธรรมศาสตร์” จึงเป็นคัมภีร์กฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นหลักการรวมถึงเป็นแม่บทให้ตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่ประกอบกันอยู่ในกฎหมายตราสามดวงนั่นเอง

3.3 กฎหมายต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวงประกอบด้วยกฎหมายต่างๆ ซึ่งได้มาจากการรวบรวมกฎหมายเดิมที่มีอยู่จากนั้นจึงชำระ และเพิ่มกฎหมายบางฉบับเข้าไปในครั้งที่มีการชำระกฎหมายในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากการชำระในครั้งนั้นได้มีปัญหาเรื่องของการจัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งในการจัดพิมพ์แต่ละครั้งก็ประสบปัญหาที่แตกต่างกัน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ในยุครัตนโกสินทร์ พระยากระษาศนกิจโกศล (โหมต อมาตยกุล) ได้นำเนื้อหาของกฎหมายตราสามดวงมาพิมพ์เผยแพร่ แต่ก็จัดพิมพ์ได้เพียง 1 เล่มเท่านั้น เนื่องจาก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้นำกฎหมายของหลวงมาเผยแพร่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2553 : 13)

หลังจากนั้น ก็มีการจัดพิมพ์กฎหมายตราสามดวงอีกหลายครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเรียกชื่อหรือลำดับตัวบทกฎหมายไม่เหมือนกัน เช่น ไม่ได้เรียงตามลำดับพ.ศ. ที่คัดลอก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะได้รวบรวมกฎหมายต่างๆ ที่อยู่ในกฎหมายตราสามดวง รวมถึงบอกถึงยุคสมัยที่มีการตรากฎหมายฉบับนั้นๆ ขึ้น โดยรวบรวมจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “จักรวาลวิทยาสยาม :

การศึกษาที่มาของอำนาจทางการเมืองและกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง” ของ ปภัสสร เจริญปัญญา (2551 : 29-32) มีการรวบรวมกฎหมายสามดวงตามยุคของประวัติศาสตร์ไทยในสมัยต่างๆ⁵ ตั้งแต่อยุธยา ถึงรัตนโกสินทร์ (แคว้นกาลที่ 1) พร้อมทั้งบอกปีนักษัตรประกอบเพื่อดูว่าเป็นศักราชใด ซึ่งการรวบรวมใน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ก็ได้นำมาใช้การการจัดกฎหมายตราสามดวงตามที่ กำธร เลี้ยงสังธรรม (2548) ได้จัดทำ เอาไว้

(1) กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 1893-1912

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พ.ศ. 1893-1912

(ไม่ระบุศักราช) พระธรรมศาสตร์

(ไม่ระบุศักราช) หลักอินทภาษ

1263 ปีมะแม พ.ศ. 1886 พระอายุการเบตเสรจ ม.⁶ 1-41

1267 ปีกุน พ.ศ. 1890 พระโอยการทาช ม. 89-102

1278 ปีชวด (ม.ศ. 1268) พ.ศ. 1891 พระโอยการลักษณะกู่หนี

1894 ปีชาล พ.ศ. 1893 พระโอยการลักษณะภญาณ

1895 ปีมะโรง พ.ศ. 1895 พระโอยการอาชญาหลวง ม. 1-12

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พระโอยการลักภาลูกเมีย/ผู้คนท่าน

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พิสูต่าน้ำ/ลุยเพลิง

1899 ปีมะแม พ.ศ. 1898 พระโอยการลักษณะรับฟ่อง ม.1-19

1900 ปีวอก พ.ศ. 1899 พระโอยการลักษณะตระลาการ ม.1-60

1902 ปีจอ พ.ศ. 1901 พระโอยการอาชญาหลวง ม.136-153

1903 ปีกุน พ.ศ. 1902 พระโอยการลักขณโจร ม.1-146

1903 ปีกุน พ.ศ. 1902 พระโอยการเบตเสรจ ม.42-73

720 ปีชวด (จ.ศ. 722) พ.ศ. 1903 กฎมณเฑียรบาล

1904 ปีชวด พ.ศ. 1903 พระโอยการลักขณฟัวเมีย ม.1-71

1905 ปีชวด พ.ศ. 1904 พระโอยการลักขณฟัวเมีย ม.71-132

1906 ปีระกา พ.ศ. 1900 พระอายุการเบตเสรจ ม.122-136

1910 ปีมะแม พ.ศ. 1910 พระโอยการลักขณโจร ม.147-167

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพ่องิ้ว) พ.ศ. 1913-1931

⁵ เรื่องของยุคสมัยที่มีการตราหรือแก้ไขกฎหมายฉบับต่างๆ ในกฎหมายตราสามดวงนั้น ในปัจจุบันยังมีความคลุมเครือและสับสน อยู่มาก ซึ่งต้องรอการสอบทานศักราชต่างๆ เพราะศักราชในกฎหมายตราสามดวงมีหลายประเภท ทั้ง จุลศักราช มหาศักราช พุทธศักราช ซึ่งในกฎหมายต่างๆ เหล่านี้ไม่ได้กำกับให้ชัดเจนว่าเป็นศักราชประเภทใด

⁶ ม. หมายถึง มาตรา

- 1926 ปีระกา พ.ศ. 1924 พระไอยการลักษณรับฟ้อง ม. 30-52
- สมเด็จพระบรมราชาธิราช พ.ศ. 1938-1952**
- 1146 ปีมะแม พ.ศ. 1946 พระไอยการเบตเสจรจ ม.137-155
- สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) พ.ศ. 1967-1991**
- 1976 ปีกุน พ.ศ. 1974 พระไอยการอาชญาหลวง ม.13-135 (ม. 101/1 แก้ ม.97, ม.104/1 แก้ ม.90, ม. 113/1 เพิ่มเติม 113, ม. 130/1 แทรกเข้ามาทีหลัง)
- 796 ปีชาล พ.ศ. 1977 พระไอยการกระบดศึก ม. 14/1
- 1359 ปีมะแม พ.ศ. 1982 พระไอยการทาช ม.1-52
- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991-2031**
- 1369 ปีมะเส็ง พ.ศ. 1992 พระไอยการลักษณวิวาทตี/ต่อกัน ม. 1-46
- 1373 ปีระกา พ.ศ. 1996 พระไอยการกระบดศึก ม. 1-25
- 1374 ปีจอ พ.ศ. 1997 พระไอยการกระบดศึก ม. 26-49
- 1298 ปีจอ พ.ศ. 1998 (ม.ศ. 1398) พ.ศ. 2021 พระไอยการนาพลเรือนและพระไอยการ
ตำแหน่งนาทหารหัวเมือง
- 1387 ปีกุน พ.ศ. 2010 พระไอยการทาช ม. 53-78
- สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พระเชษฐาธิราช) พ.ศ. 2034-2072**
- (จ.ศ.) 889 พระราชกำหนดเกล้า บท 14
- สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. 2133-2148**
- 955 ปีชาล พ.ศ. 2136 ปีมะเส็ง พระไอยการกระบดศึก ม. 39/1
- 955 ปีระกา (จ.ศ. 958/959) พ.ศ. 2140 พระไอยการพรหมศักดิ์ ม. 1-6
- (จ.ศ.) 961 พระราชกำหนดเกล้า บท 15
- สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2154-2171**
- 2155 ปีกุน พ.ศ. 2154 พระไอยการลักษณมรดก ม. 1-48
- 2158 ปีชาล พ.ศ. 2157 พระไอยการลักษณมรดก ม.49-51
- 1544 ปีชวด พ.ศ. 2167 พระธรรมนูน (ใส่ตระหวงความ) ม. 1-15
- พระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. 2172-2199**
- 1555 ปีกุน พ.ศ. 2178 พระธรรมนูน (ใช้ตรา) ม. 16-44
- 1555 ปีกุน พ.ศ. 2178 พระไอยการลักษณอุธร ม.1-12 (ม. 13-16 เพิ่มเติมภายหลัง)
- 155 ปีชวด (ม.ศ. 1556) พ.ศ. 2179 พระไอยการลักษณตระลาการ ม. 61-118
- 1557 ปีฉลู พ.ศ. 2180 พระไอยการทาช ม. 79-88
- 1565 ปีระกา พ.ศ. 2188 พระไอยการเบตเสจรจ ม. 74-121
- (จ.ศ.) 1005 พระราชกำหนดเกล้า บท 16
- สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2231**

- 1591 ปีกุน พ.ศ. 2214 พระโอยการลักษณรบัฟอง ม. 20-29
 (จ.ศ.) 1025-1035 พระราชกำหนดเกล้า บท 17-18, 35-36, 61
 (จ.ศ.) 1012-1249 กฎ 36 ข้อ ข้อ 1-12
 สมเด็จพระเพทราชา พ.ศ. 2231-2246
 1052 ปีมะเมีย พ.ศ. 2233 พระโอยการบานผแนก ม. 31/1
 (จ.ศ.) 1055-1064 กฎ 36 ข้อ ข้อ 13-14
 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (พระเจ้าเสือ) พ.ศ. 2246-2251
 (จ.ศ.) 1069 พระราชกำหนดเกล้า บท 1, 37
 สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (พระเจ้าท้ายสระ) พ.ศ. 2251-2275
 1084 ปีชาล พ.ศ. 2265 พระโอยการบานผแนก ม. 31/4
 1086 ปีมะโรง พ.ศ. 2267 พระโอยการบานผแนก ม. 31/3
 1093 ปีกุน พ.ศ. 2274 พระโอยการบานผแนก ม.1-31
 (จ.ศ.) 1081-1094 พระราชกำหนดเกล้า บท 2-6, 19-25, 38-39, 56-46, 51-52, 57-59, 63
 (จ.ศ.) 1071-1089 กฎ 36 ข้อ ข้อ 15-30
 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) พ.ศ. 2275-2301
 1095 ปีฉลู พ.ศ. 2276 พระโอยการบานผแนก ม.31/2
 (จ.ศ.) 1095-1120 พระราชกำหนดเกล้า บท 7-13, 26-32, 40-44, 47-50, 53, 56, 60, 62, 62-
 64
 (จ.ศ.) 1095-1118 กฎ 36 ข้อ ข้อ 31-36
 สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) พ.ศ. 2301-2310
 (จ.ศ.) 1121-1125 พระราชกำหนดเกล้า บท 33, 54-55
 (2) กรุงธนบุรี พ.ศ. 2310-2325
 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2310-2325
 (จ.ศ.) 1136 พระราชกำหนดเกล้า บท 34
 (3) กรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2325-2352
 พ.ศ. 2325-2344 กฎพระสงฆ์
 พ.ศ. 2325-2348 พระราชกำหนดใหม่
 พ.ศ. 2326-2348 พระราชบัญญัติ
 1152 ปีวอก พ.ศ. 2333 พระโอยการลักษณอุทร 16/1
 1166 ปีชวด พ.ศ. 2347 พระโอยการลักษณผัวเมีย

3.4 โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง

กัฏฐ เลี้ยงสังฆกรรม (2548 : (39)-(44)) นำเสนอการจัดโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงโดยใช้พระธรรมศาสตร์เป็นเกณฑ์ ซึ่งแบ่งกฎหมายตราสามดวงออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคที่อยู่ในพระธรรมศาสตร์และภาคที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์

3.4.1 ภาคที่อยู่ในพระธรรมศาสตร์

ดั่งที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วว่า พระธรรมศาสตร์ เป็นแม่บทกฎหมายของกฎหมายต่างๆ ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ซึ่งกำหนดกฎหมายออกเป็นหมวดหมู่ต่างๆ โดยแบ่งเป็น มุลคดีและสาขาคดี หรือสาขาคดี มุลคดีแย่งออกเป็น มุลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ 10 ประการ กับมุลคดีวิวาท 29 ประการ (ราชบัณฑิตยสถาน : 2550) รวมทั้งสิ้นเป็นมุลคดี 39 ประการ

มุลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการ 10 ประการ (กัฏฐ เลี้ยงสังฆกรรม, 2548 : (34)) ได้แก่

- (1) ลักษณะแห่งอินทภาษ (หลักอินทภาษ พระโอยการลักษณะตระลาการ)
- (2) ลักษณะแห่งพระธรรมนุญ (พระธรรมนุญ ม.1-15)
- (3) ลักษณะแห่งพยาน (พระโอยการลักษณญาณ)
- (4) ลักษณะตัดพยาน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.30-37)
- (5) ลักษณะแก้ต่างว่าต่างกัน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.44-52)
- (6) ลักษณะตัดสำนวน (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.25-29)
- (7) ลักษณะรับฟ้องได้มิได้ (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.1-19)
- (8) ลักษณะประวิงความไว้ให้ช้า (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.38- 43)
- (9) ลักษณะกรมศักดิ์ (พระโอยการพรหมศักดิ์ ม.4-6)
- (10) ลักษณะตัดฟ้อง (พระโอยการลักษณรับฟ้อง ม.20-24)

มุลคดีวิวาท 29 ประการ (กัฏฐ เลี้ยงสังฆกรรม, 2548 : 34) ได้แก่

- (1) ลักษณะวิวาทด้วยด้วยกำนี้ถือสินกัน (พระโอยการลักษณกำนี้)
- (2) ลักษณะวิวาทด้วยลักฉ้อบังประบัดผลัดเปลี่ยนพระราชทรัพย์ (พระโอยการอาชญาหลวง)
- (3) ลักษณะวิวาทด้วยแบ่งเป็นมรดกมิได้เป็นธรรม (พระโอยการลักษณมรดก)
- (4) ลักษณะวิวาทด้วยให้ทรัพย์แก่ท่านแล้วกลับคือ (พระโอยการเบตเสจร ม.105-116)
- (5) ลักษณะวิวาทด้วยเป็นลูกจ้างท่านและวานท่านใช้ (พระโอยการเบตเสจร ม.85-97)
- (6) ลักษณะวิวาทด้วยเป็นนักร้องเล่นเบี้ยและสะกาเป็นต้น (พระโอยการเบตเสจร ม.117-121)
- (7) ลักษณะวิวาทด้วยซื้อขายกัน (พระโอยการเบตเสจร ม.98-102)
- (8) ลักษณะวิวาทด้วยโจร (พระโอยการลักษณโจร)
- (9) ลักษณะวิวาทด้วยที่บ้านที่นา (พระโอยการเบตเสจร ม.42-53)
- (10) ลักษณะวิวาทด้วยที่ไร่ที่สวนลป่าฟิ่ง (พระโอยการเบตเสจร ม.1-41)
- (11) ลักษณะวิวาทด้วยทาสสินไถ่แลทาสเชลยขายหญิง (พระโอยการทาส)
- (12) ลักษณะวิวาทด้วยตบด้วยตีด้วยดาและสบประมาทท่าน (พระโอยการลักษณวิวาท่าตีกัน

ม.1-37)

- (13) ลักษณะวิวาทด้วยอิกรผัวเมีย (พระไอยการลักษณะผัวเมีย)
 (14) ลักษณะวิวาทด้วยการณรงค์สงคราม (พระไอยการกระบดศึก ม.1-14)
 (15) ลักษณะวิวาทด้วยกบฏต่อแผ่นดิน (พระไอยการกระบดศึก ม.14/1-49)
 (16) ลักษณะวิวาทด้วยล่วงพระราชบัญญัติ (พระไอยการอาชญาหลวง)
 (17) ลักษณะวิวาทด้วยพระราชทรัพย์อากรขนอนตลาดเป็นต้น (พระไอยการอาชญาหลวง)
 (18) ลักษณะวิวาทด้วยข่มเหงท่าน (พระไอยการอาชญาหลวง (ส่วนที่เป็นอาชญาราช) ม.136-153)
- (19) ลักษณะวิวาทด้วยกระหนาบคาบเกี่ยวให้เป็นเสนียดแก่กัน (พระไอยการเบตเสจร)
 (20) ลักษณะวิวาทด้วยอุกรุกกัน (พระไอยการลักษณวิวาทดำ/ตีกัน ม.38-46)
 (21) ลักษณะวิวาทด้วยพาบุตรท่านไปเป็นต้น (พระไอยการลักษณลักภาลูกเมีย/ผู้คนท่าน)
 (22) ลักษณะวิวาทด้วยความสาเหตุ (พระไอยการเบตเสจร ม.122)
 (23) ลักษณะวิวาทด้วยขาดข้าตามเกษียณอายุชายหญิง (พระไอยการพรหมศักดิ์ ม.1-3)
 (24) ลักษณะวิวาทด้วยฝากทรัพย์ไว้แก่ท่าน (พระไอยการเบตเสจร ม.65-73)
 (25) ลักษณะวิวาทด้วยกระทำการกตัญญูคมีชะมบจะกละเป็นต้น (พระไอยการเบตเสจร ม.137-156)
- (26) ลักษณะวิวาทด้วยเช่าของท่านไป (พระไอยการเบตเสจร ม.74-84)
 (27) ลักษณะวิวาทด้วยยืมของท่านไปใช้ (อยู่รวมกับข้อ 26)
 (28) ลักษณะวิวาทด้วยป็นหมุ่ชา (พระไอยการบานผแนก)
 (29) ลักษณะวิวาทเกิดความด้วยริ้อความขึ้นว่าใหม่คืออุทรธณ (พระไอยการลักษณอุทร)

มูล

มูลคดีทั้ง 39 นี้จะประกอบด้วยสาขาคดี ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้เพราะทั้งมูลคดีและสาขาคดีมีความสัมพันธ์กันคือ สาขาคดีเป็นบทกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในลักษณะมาตราต่างๆ จำนวนหนึ่งตามหัวข้อกฎหมายนั้นทุกมูลคดี มีมูลคดีเดียวที่ไม่มีสาขาคดีก็คือ หลักอินทภาษ ซึ่งเป็นมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและกระลาการประการหนึ่ง ส่วนพระไอยการลักษณะตระลาการที่ไม่มีอยู่ในมูลคดีตามพระธรรมศาสตร์แต่มีสาขาคดี⁷ โดยอาจเป็นกฎหมายที่ใช้ประกอบกับหลักอินทภาษ (กำธร เลียงสังกรธรรม, 2548 : (36)-(37))

กฎหมายที่อยู่ในส่วนนี้เป็นกฎหมายส่วนใหญ่ของกฎหมายตราสามดวง มีเนื้อหาต่างๆ ที่ครอบคลุมปัญหาทางกฎหมายเกือบทั้งหมดของสังคมไทยในอดีต โดยสามารถจัดหมวดหมู่ให้ครบมูลคดีทั้ง 39 ประการได้ถ้วนทุกหมวดโดยที่ไม่มีมูลคดีใดเลยที่ไม่มีกฎหมายประกอบ ความเป็นระบบครบถ้วน

⁷ กฤษฎา บุญสมิต (2547 : 52-53) กล่าวว่า หลักอินทภาษน่าจะมีสาขาคดีอยู่ด้วย เพียงแต่ถูกตัดไปไว้ในพระไอยการลักษณะตระลาการและพระไอยการลักษณรับฟ้อง โดยเสนอว่ามีหลักการที่ปรากฏในกฎหมายทั้งสองแต่ไม่ปรากฏในหลักอินทภาษอยู่ในกฎหมายทั้ง 2 ฉบับ

ดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางนิติศาสตร์ของกฎหมายตราสามดวงในระดับสูงได้เป็นอย่างดี (กำธร เลียงสังกรธรรม, 2548 : (36)-(37))

นอกจากมูลคดีแล้ว สาขาคดีเองก็มีความสำคัญ เพราะ สาขาคดีเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดย โบราณราชกษัตริย์ในรูปแบบของบทกฎหมายที่เรียงลำดับเป็นมาตราต่างๆ ประกอบกับข้อกฎหมายหรือ มูลคดีในพระธรรมศาสตร์ สาขาคดีเรียกอีกอย่างว่า พระราชศาสตร์ ซึ่งมีความสำคัญพอๆ กับพระธรรม ศาสตร์ ดังที่มักกล่าวถึงคู่กันว่า “ธรรมศาสตร์ราชศาสตร์” ใน “หลักอินทภาษ” เป็นต้น

3.4.2 ภาคที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์

แยกออกได้อีกเป็น กฎหมายที่ประกอบพระธรรมศาสตร์กับกฎหมายที่ไม่ประกอบพระธรรม ศาสตร์

กฎหมายที่ประกอบพระธรรมศาสตร์นั้น แบ่งออกเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองของไทยใน อดีตและกฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายหลัง

กฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองของไทยในอดีต ได้แก่ กฎมณเฑียรบาล, พระโอยการตำแหน่งนา พลเรือน, พระโอยการตำแหน่งนาทหาร/หัวเมือง, พระธรรมนุญ (ใช้ตรา) และพิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง กฎหมายในส่วนนี้มีความเกี่ยวเนื่องกับกฎหมายที่อยู่ในพระธรรมศาสตร์เป็นอย่างมาก และต้องใช้ ประกอบกันเสมอ (กำธร เลียงสังกรธรรม, 2548 : (42)) เช่น พิสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง ใช้ประกอบกับ พระโอยการ ลักษณะฎาณ ในกรณีที่ไม่สามารถหาพยานหรือหลักฐานใดๆ ในกระบวนการยุติธรรมได้ ส่วนกฎมณเฑียร บาลใช้คู่กับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ เช่น พระโอยการอาชญาหลวง กับพระโอยการกระบดศึก เป็น ต้น

กฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายหลัง ได้แก่ พระราชกำหนดเก่า กฎ 36 ข้อ พระราชกำหนดใหม่ กำธร เลียงสังกรธรรม (2548 : (43)) สันนิษฐานว่า เมื่อมีการบัญญัติหรือชำระกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองซึ่ง อยู่นอกพระธรรมศาสตร์และกฎหมายที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์จนเสร็จสิ้นในราวกลางสมัยกรุงศรีอยุธยา แล้ว หากพระมหากษัตริย์ในเวลาต่อมามีพระราชประสงค์จะประกาศซ้ำ, แก้ไขเพิ่มเติม หรือยกเลิก กฎหมายทั้ง 2 ส่วนดังกล่าว ก็แยกออกมาเป็นกฎหรือพระราชกำหนดเป็นข้อหรือฉบับเดียว โดยไม่ต้อง อ้างมูลคดีหรือพิสูทจนว่าเป็นสาขาคดีอย่างไร นอกจากนี้ยังไม่อ้างว่าเป็นพระราชศาสตร์อีกด้วย เพราะเป็น กฎหมายที่เกิดขึ้นจากพระราชอำนาจโดยลำพังเพื่อประกอบกับกฎหมายในพระธรรมศาสตร์และกฎหมาย ที่เกี่ยวกับการปกครองเท่านั้น

กฎหมายที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์และไม่ประกอบพระธรรมศาสตร์ มีเพียง กฎพระสงฆ์ที่ บัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ 1 เท่านั้น เป็นกฎหมายพิเศษที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยอยุธยา ซึ่งสะท้อนให้ เห็นถึงอุดมการณ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์มหาราชในการที่จะสถาปนากรุง รัตนโกสินทร์โดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งอ้างอิงพระราชอำนาจในการปกครอง ดังนั้น การออก กฎหมายพระสงฆ์จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงนัยสำคัญ 2 ประการ ที่ว่า พระองค์ทรงมีพระราชอำนาจทั้ง ในทางโลก (การบริหารปกครองบ้านเมือง) และทางธรรม (พระพุทธศาสนา) โดยที่พระราชอำนาจทั้ง 2 ประการนี้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน

นอกจากโครงสร้างของกฎหมายตราสามดวงของกัทร เลี้ยงสังธรรมแล้วยังมีการนำเสนอที่คล้ายคลึงกัน โดยการนำเสนอของ กฤษฎา บุญยสมิต (2547) ซึ่งได้จัดโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) พระธรรมศาสตร์ (มูลคดี) (2) พระราชศาสตร์ (สาขคดี) (3) พระราชนิติศาสตร์ (ราชนิติคดี) โดยกลุ่มที่ (1) และ (2) อ้างอิงการแบ่งมูลคดีและสาขคดีรวม 39 หมวด และกลุ่มที่ 3 มีกฎหมายทั้งหมดที่กัทร เลี้ยงสังธรรมจัดไว้เป็นภาคที่อยู่นอกพระธรรมศาสตร์ แต่เรียกชื่อต่างกัน ประภัสสร เจริญปัญญา (2550 : 38-39) กล่าวว่า มีความแตกต่างกันระหว่างการพิจารณาในเรื่องนี้แตกต่างกันระหว่าง กัทร เลี้ยงสังธรรม และ กฤษฎา บุญยสมิต โดยวิเคราะห์ให้เห็นชัดไว้ 3 ประการ ดังนี้

(1.) กฤษฎาไม่ได้ให้รายละเอียดว่าตัวบทกฎหมายทั้งหมดจัดเข้าตามหมวดหมู่ทั้ง 39 หมวดอย่างไร ซึ่งไม่เห็นว่าการวิเคราะห์ตัวบทกฎหมายจะทำให้มองเห็นโครงสร้างที่ชัดเจนได้ ต่างจากกัทรที่แสดงไว้อย่างละเอียด

(2.) กฤษฎานำพิสูต่าน้ำ/ลุยเพลิงไปรวมไว้กับพระไอยการลักษณะฎาณ โดยถือว่าเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งขัดแย้งกับหลักการที่ว่าพิสูต่าน้ำ/ลุยเพลิงไม่มีหัวข้อกำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์ และ ประภัสสร เองก็เห็นว่าไม่ควรจะนำมารวมกันได้ ควรจะเป็นกฎหมายประกอบพระธรรมศาสตร์มากกว่า

(3.) กฤษฎาไม่ได้แยกกลุ่มพระราชนิติศาสตร์ โดยกล่าวรวมกันว่า เป็นกฎหมายฝ่ายบริหาร ปกครอง กฎเกณฑ์เกี่ยวกับพระราชประเพณี กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองดูแลสงฆ์ พระบรมราชวินิจฉัย อันเป็นบรรทัดฐานในอรรถคดีต่างๆ ซึ่งต่างจากกัทรที่แยกให้เห็นเป็น 2 กลุ่มว่า กลุ่มหนึ่งมีความสัมพันธ์กับกลุ่มที่จัดตามพระธรรมศาสตร์โดยใช้ประกอบพระธรรมศาสตร์ และใช้ประกอบกับกฎหมายในกลุ่มนั้นๆ อย่างไร นอกจากนี้ ยังน่าเชื่อได้ว่ากลุ่มที่บัญญัติขึ้นภายหลังนั้นน่าจะตราขึ้นหลังจากการชำระกฎหมายกลุ่มใหญ่เรียบร้อยแล้ว

จากเหตุผลทั้ง 3 ข้อ ของประภัสสร ผู้วิจัยเห็นว่า ความเห็นดังกล่าวมีความเหมาะสม โดยเฉพาะในข้อ (2.) ผู้วิจัยเห็นว่า พิสูต่าน้ำลุยเพลิง ควรเป็นกฎหมายที่ใช้ประกอบกฎหมายที่อยู่ในพระธรรมศาสตร์ (พระไอยการลักษณะฎาณ) มากกว่า เพราะในเชิงหลักการแล้ว กฎหมายพิสูต่าน้ำ/ลุยเพลิงเป็นกฎหมายที่มีลักษณะเป็นไสยศาสตร์และเป็นจารีตในระบบกระบวนการยุติธรรมของชนพื้นถิ่นซึ่งเข้ากันไม่ได้กับพระธรรมศาสตร์ ที่ถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลักการใหญ่ในการกำหนดกฎหมายอื่นๆ

นอกจากนี้ หากพิจารณาในหลักอินทภาษ ซึ่งเป็นมูลคดีหนึ่งในพระธรรมศาสตร์ที่ว่าด้วยลักษณะของผู้พิพากษาตุลาการ ก็ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการสอบสวนในกระบวนการยุติธรรมไว้อย่างชัดเจนว่า ต้องกระทำเป็นขั้นตอน สืบสวนตามหลักการที่มีอยู่ในพระไอยการลักษณะฎาณ เช่นหลักฐาน พยาน ความน่าเชื่อถือของพยาน และเมื่อไม่สามารถหาข้อสรุปได้จริงๆ ในการสืบสวน จึงให้ใช้วิธีการพิสูจน์ต่าน้ำ/ลุยเพลิง (ศศิกานต์ คงศักดิ์, 2548 : 33)

3.5 ความเชื่อในกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวง เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมในเรื่องกฎหมายที่วิวัฒนาการควบคู่ไปกับสังคม เพราะในต้วบทกฎหมายต่างๆ ที่อยู่ในกฎหมายตราสามดวงนั้นสะท้อนความคิด ความเชื่อของสังคมไทย ซึ่งจำแนกหลักๆ ได้ 3 ประเภท คือ

- (1) ความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยา
- (2) ความเชื่อเรื่องศาสนา
- (3) ความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์

ในหัวข้อที่ (1) และ (2) ผู้วิจัยไม่กล่าวในรายละเอียดมากนัก เนื่องจากจะเป็นหัวข้อที่ผู้วิจัยจะอภิปรายอย่างละเอียดอีกครั้งในบทถัดไป แต่อย่างไรก็ตาม ทั้ง 2 หัวข้อนี้ก็ประเด็นสำคัญในการอภิปรายความเชื่อที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในวรรณกรรมคำสัถย์สาบานในกฎหมายตราสามดวงได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวกว้างๆ เกี่ยวกับความเชื่อในกฎหมายตราสามดวงดังนี้

(1) ความเชื่อเรื่องจักรวาลวิทยา

ในความหมายที่กว้างที่สุด จักรวาลวิทยา หมายถึง ความรู้และ/หรือคำอธิบายต่อสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์มองเห็นทั้งหมด ทั้งสิ่งที่มีชีวิต สิ่งที่ไม่มีชีวิต จนกระทั่งตัวมนุษย์เอง ความรู้และ/หรือคำอธิบายต่างๆ เหล่านี้ ถูกถ่ายทอดออกเป็นระบบสัญลักษณ์ในการพรรณนา เช่น การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ด้วยเทพ เทวดา เช่น เทพเจ้าแห่งฝน คือ พระวรุณ/พระพิรุณ เทพเจ้าแห่งลม คือ พระพาย เทพเจ้าแห่งไฟ คือ พระอัคนี เป็นต้น

นอกจากนี้ จักรวาลวิทยายังให้คำอธิบายตลอดจนพรรณนาธรรมชาติอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่กำเนิดของสรรพสิ่งต่างๆ จนกระทั่งสรรพสิ่งเหล่านั้นดับสูญ จักรวาลวิทยาจึงเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์รอบตัวอย่างเป็นระบบของคนในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาของ ประภัสสร เจริญปัญญา (2550 : 88) ได้จัดเนื้อหาของจักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวงออกเป็น 3 กลุ่มคือ

(1.1) **กลุ่มพรรณนาจักรวาล** ซึ่งเป็นการพรรณนาว่าจักรวาลเป็นอย่างไร มีพลังอำนาจต่างๆ ในประสบการณ์ของมนุษย์อย่างไรบ้าง ในกฎหมายตราสามดวง มีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ บานแผนก ในพระไอยการลักษณะณญาณ และ คำสัจจาธิษฐาน โองการดำน้ำ และโองการลุยเพลิง ในพิธีสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง

(1.2) **กลุ่มกำเนิดโลก** มีเรื่องกำเนิดโลก ราชา และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ มีอยู่ในบานแผนกพระธรรมศาสตร์

(1.3) **กลุ่มเรื่องประกอบ** เป็นเรื่องประกอบที่ใช้ประกอบในหัวข้อเรื่องอื่น และประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ เรื่องพระอินทร์มอบหลักการของผู้พิพากษา ประกอบหัวข้อเรื่องในหลักอินทภาษ ในกฎมณเฑียรบาล มีเรื่องประกอบพิธีกรรมได้แก่ เรื่องเพทดาวนพเคราะห์ ในพระราชพิธีเบาะพก เรื่องเขาพระสมมุติ เรื่องกวนเกษียรสมุทร และเรื่องนารายณ์บรรทมสินธุ์ ในพิธีอินทราภิเษก

นอกจากนี้ ประภัสสร (2550 : 99) ยังเสนอว่า จักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวงนั้นเป็นจักรวาลวิทยาที่มีลักษณะเฉพาะ เรียกว่า “จักรวาลวิทยาสยาม” กล่าวคือ เป็นจักรวาลวิทยาที่ประกอบไป

ด้วยพลังทั้งอำนาจของศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี ผสมกลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน โดยมีจักรวาลของ พุทธศาสนาเป็นหลัก เสริมด้วยพลังอำนาจของพราหมณ์และผี

(2) ความเชื่อเรื่องศาสนา

ศาสนาเป็นความเชื่อสำคัญที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงอย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาความ เชื่อเรื่องจักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวงแล้ว จะพบได้อย่างชัดเจนว่า คำอธิบายเรื่องจักรวาลวิทยานั้น ไม่ได้อธิบายอยู่บนองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์แต่อธิบายอยู่บนพื้นฐานความรู้ในเรื่องศาสนานั้นเอง

ข้อเท็จจริงและหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายอย่างบ่งบอกอย่างชัดเจนว่าสังคมไทยเป็นสังคม ที่มีการผสมผสานความเชื่อต่างๆ มากมาย ด้วยเป็นดินแดนเก่าแก่เป็นเมืองท่าที่สำคัญในการติดต่อค้าขาย ทั้งทางบกและทางทะเลหรือที่รู้จักกันในชื่อ “สุวรรณภูมิ” ⁸ นั้นเอง ความที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อ ค้าขายที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลกนี้เองผู้คนที่ผ่านไปมาแถบสุวรรณภูมิ ย่อมนำเอาความเชื่อติดตัวมาด้วย ทั้งในรูปแบบของการค้าขาย การเผยแพร่ศาสนา เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ “สุวรรณภูมิ” จึงเต็มไปด้วยความ หลากหลายทางความเชื่อและวัฒนธรรม

ความเชื่อเรื่องศาสนาที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงนั้น ประกอบไปด้วย 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ ความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาผี

ศาสนาพุทธปรากฏความเชื่อในกฎหมายตราสามดวงอยู่มากมาย และมีอยู่ในแทบทุกตัวบท กฎหมาย ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมไทยถือเอาความเชื่อในศาสนาพุทธเป็นความเชื่อหลักในสังคม มีร่องรอย โบราณสถานและศิลปวัตถุมากมายในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนเหล่านั้นนับถือพุทธศาสนา นิ กายเถรวาทเป็นหลัก

ในกฎหมายตราสามดวง ความเชื่อในเรื่องศาสนาพุทธปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์อย่าง ชัดเจน เช่นที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น นอกจากนี้ยังปรากฏอยู่ในพระไอยการลักษณะภูษาณ ใน ตอนที่ เป็นคำสัตย์สาบานของพยานที่ต้องกล่าวก่อนให้การในชั้นศาลด้วยซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยจะ ได้อภิปรายโดยละเอียดในรายงานวิจัยฉบับนี้

หลักอินทภาษเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธ หลักอินทภาษ เป็น หลักการอันสำคัญที่ต้องผู้พิพากษาตุลาการพึงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่การอธิบายหลักการนี้ในตัวบท ได้ยกให้เป็นหน้าที่ของพระอินทร์ ในการอธิบายตลอดจนมอบหลักการอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ดังที่กล่าวไว้ใน ตอนท้ายว่า “อันเรากล่าวในปถม กับทั้งบรรยายโวหารอันพรรณานี้ ได้ชื่อว่าเปนหลักอันประเสริฐ สำหรับผู้พิพากษากระลาการ แลนามของเราชื่อว่า อินท กับทั้งถ้อยคำอันเรากล่าวนี้ ประกอบกันเข้าชื่อว่า หลักอินทภาษ จงถาวรวัฒนาอีตยีนไปตราบเท่ากัลปาวะสาน” (ราชบัณฑิตยสถาน : 207)

⁸ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546 : 37) เสนอไว้ที่น่าสนใจว่า “สุวรรณภูมิ” ไม่ใช่ชื่อ ‘รัฐ’ หรือ ‘อาณาจักร’ แต่เป็นชื่อที่พ่อค้าและนักเดินทาง แสวงโชคชาวชมพูทวีปเรียกดินแดนที่มั่งคั่ง มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำมาค้าขายแล้วได้กำไรมาก ดังมีกล่าวในชาดกหลาย เรื่อง เช่น มหาชนกชาดก ฯลฯ”

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า หลักอินทภาษ เป็นหลักการที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยพระอินทร์ เป็นผู้มอบหลักการ “อันประเสริฐ” นี้ไว้ด้วยตนเอง และหลักการนี้จะอยู่ “ถาวรพัฒนายึดยืนไปตราบเท่ากัลปาวสาน” อีกด้วย ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ “พระอินทร์” ซึ่งเป็นผู้มอบหลักการนี้และทำให้หลักการดังกล่าวมีความศักดิ์สิทธิ์นั้น เป็นเพราะอะไร “พระอินทร์” มีความสำคัญอย่างไรกับพระพุทธศาสนา

พระอินทร์ ในพุทธศาสนานั้นเป็น “ตำแหน่ง” ของเทพผู้ปกครองพิทักษ์รักษาคนดี เป็นโยมอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้า มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดดังที่ พระยาสังฆาภิรมย์ (2545 : 35) กล่าวเอาไว้ว่า เช่นในพุทธประวัติ เป็นผู้

...คิดพิณสามสายถวายพระสติแห่งบรมโพธิสัตว์ของเราในปาง ทุรกิรียา และชาติอื่นๆ ก็ตื่นไปด้วยพระอินทร์ ลงมารุ่มร่ามในเมืองมนุษย์อยู่บ่อยๆ เช่น เรื่องพระเวสสันดร พระอินทร์ก็ลงมาขอพระมัทรี เรื่องพระจันทกุมาร ก็มาช่วยทำลายพิธิ และเคยเอาม้าให้พระยาแกรกตามพงศาวดารเหนือ ทั้งเคยมาช่วยในการหล่อพระพุทธรูปชินราชกับเคยช่วยในการที่พระนาคเสนสร้างพระแก้วมรกต ตลอดถึงเคยเอากลองมาให้ทำวอู่ทองสร้างเมืองตริยตรึงส์

จะเห็นได้ว่าพระอินทร์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นเทพที่มีความสำคัญในพุทธประวัติมาก นอกจากนี้ พระอินทร์มีความสำคัญต่อความคิดความเชื่อของคนไทยจะเห็นได้จากการที่พระอินทร์ปรากฏตัวอยู่ตำนาน เช่น พงศาวดารเหนือ หรือตำนานการสร้างเมืองไตรยตรึงส์ ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญเมืองหนึ่งก่อนกรุงศรีอยุธยา

ดังนั้น “หลักอินทภาษ” จึงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนาของคนไทยในด้านที่ว่าเป็นการนำเอาหลักการสำคัญของผู้พิพากษาตุลาการ ซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญมากๆ ในกระบวนการยุติธรรมไปเชื่อมโยงกับความศักดิ์สิทธิ์ของพระอินทร์ เทพเจ้าสำคัญในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่า หลักการนี้เป็นหลักการที่สำคัญและสูงส่ง ควรรักษาเอาไว้เพื่อเป็นบรรทัดฐานให้แก่ผู้พิพากษาตุลาการ ผู้สามารถให้คุณและโทษแก่บุคคลอื่นได้

ความเชื่อเรื่องศาสนาพราหมณ์นั้น ในกฎหมายตราสามดวงได้แสดงให้เห็นผ่านการประกอบพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น พระราชพิธีอินทราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ พระราชพิธีราชาภิเษก ฯลฯ

ศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่ประเทศไทยผ่านเขมร ซึ่งในอดีตเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ มีอารยธรรมสูงส่ง แต่ด้วยเหตุที่คนไทยนั้นถือเอาพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์หลัก อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์จึงเป็นเพียงสิ่งที่ส่งเสริมอำนาจและบารมีของสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านการประกอบพระราชพิธีต่างๆ

ส่วนศาสนาผีนั้น อาจเรียกได้ว่า เป็นศาสนาแรกของมนุษย์ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549 : 48) อธิบายว่า “เป็นระบบความเชื่อ หรือ ‘ศาสนา’ ของคนยุคปฏิวัติเทคโนโลยีครั้งแรก” ศาสนาผี เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นระบบความเชื่อของมนุษย์ดั้งเดิมของมนุษย์ที่ยังมีวิถีชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด

ในสังคมดึกดำบรรพ์ที่ยังชีพด้วยการล่าก็ตี หรือเกษตรกรรมก็ตี ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมในแต่ละแห่งเป็นสิ่งที่กำหนดวิถีและรูปแบบในการใช้ชีวิตของ

บุคคลแต่ละกลุ่มได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เอง มนุษย์จึงเกรงกลัวธรรมชาติ เพราะเชื่อว่าธรรมชาติให้คุณและโทษแก่ตนเองได้นั่นเอง

นอกจากอำนาจเหนือธรรมชาติจะให้คุณและโทษในการดำรงชีวิตแล้ว อำนาจเหนือธรรมชาติยังถูกนำมาใช้ในลักษณะเป็น “วิชา” อีกอย่างหนึ่งด้วย เรียกว่า “ไสยศาสตร์” หรือ “คุณไสย” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 253) ให้ความหมายว่า “น. อาถรรพ์ คือ พิธีทำร้ายต่อมิตร โดยเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าไปในตัวหรือฝังรูปฝังรอย เรียกกันว่ากระทำคุณ, ผู้ถูกกระทำเรียกว่า ถูกคุณ, คุณไสยก็ว่า”

ความหมายของคุณไสยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นเพื่อใช้อำนาจเหนือธรรมชาติทำร้ายแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง นับเป็นวิวัฒนาการอย่างหนึ่งของศาสนาผี จากเดิมที่มนุษย์ต้องเกรงกลัวเนื่องจากสามารถให้คุณและให้โทษในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ มาสู่การที่มนุษย์นำเอาอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นมาใช้ประโยชน์ส่วนตนเพื่อทำร้ายมนุษย์ด้วยกัน

ต่อมา แม้ว่าสังคมไทยจะรับเอาศาสนาต่างๆ เช่น พุทธ พราหมณ์ เข้ามาแล้ว ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติก็ยังคงดำรงอยู่ อย่างไรก็ตาม ในระดับชุมชน ความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน เช่นที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง

พระอัยการเบตเสจร เป็นบทบัญญัติที่ครอบคลุมเรื่องต่างๆ หลายด้านที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของราษฎรทั่วไป เช่น บทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ ความรับผิดชอบและการชดเชยค่าเสียหายอันเกิดจากทำไร่ ทำนา ทำสวนรุกข์ที่ดินแดนกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : 21) นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติอีกมากมาย และด้วยความหลากหลายของเนื้อหาในกฎหมายฉบับนี้ จึงให้ชื่อว่า เบตเสจร ซึ่ง ตรงกับคำว่า “เบ็ดเตล็ด” นั่นเอง (จิตร ภูมิศักดิ์, 2547 : 32)

ใน “พระอัยการเบตเสจร” มีบทบัญญัติในมาตราที่ 139, 148, 152, 153, 154, 155 แสดงให้เห็นความเชื่อในเรื่องผีหรือไสยศาสตร์อย่างชัดเจนผู้วิจัยจะยกตัวอย่างในการอภิปรายบางมาตรา ดังนี้

ส่วนใน มาตรา 139 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : หาเลขหน้าใส่) กล่าวว่า

139 มาตราหนึ่ง ต่ำ/ว่า/ตุ่ ทำนว่าฐัณมบ⁹ กฤษติยาฐัณยานยาแลวิทยาคุณกระทำให้ท่านตาย ถ้าเปนสัจจริงตั้งนั้น ให้ถามครุมนด้วย ฆ่าตัว/ครุ มั่นเสียให้ตกตามกัน ถ้ามิเปนสัจแลมันเสกสัน ต่ำ/ว่า/ตุ่ แก่ท่าน ให้ลงโทษทวนมันแล้วให้ไหมเท่าค่าตัวมันผู้ ต่ำ/ว่า/ตุ่ ท่านนั้น

มาตรา 140 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : หาเลขหน้าใส่) กล่าวว่า

140 มาตราหนึ่ง ผู้ใด ต่ำ/ส่อ ทำนว่าเปนกระสือ¹⁰ กระหาง¹¹ จะกละ¹² พิจารณามิเปนสัจหาก ต่ำ/ส่อ ทำนตั้งนั้น ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษแล้วให้ไหมเท่าค่าตัวผู้ ต่ำ/ส่อ นั้นเปน สิ้นไหม/พิไณย กิ่ง

⁹ คำอธิบายศัพท์ต่างๆ ดังต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้นำมาจาก สุนิจิตต์ วงษ์เทศ (2546: 142) “จรมบ (อ่านว่าจะหมบ) เรียกผีผู้หญิง สิงอยู่ที่ตายในป่า ว่ามีรูปเป็นเงาๆ

¹⁰ กระสือ (อ่านว่ากระ-สือ) เรียกผีที่สิงในกายหญิง ชอบกินของโสโครก ลักษณะเป็นดวงไฟวับๆ แวมๆ ในกลางคืน (คู่กับกระหัง ที่เข้าสิงในกายชาย

¹¹ กระหาง (อ่านว่า กระ-หาง) เรียกผีที่สิงในกายชาย หรือผีผู้ชายชอบกินของโสโครก บางทีก็เรียกกระหัง คู่กับกระสือ

ถ้าเป็นสัจว่าเปนกระสือกระทางจะกละจริงใช้ ให้เอามั่นผู้เปนกระสือกระทางจะกละมาฆิตฆาร
ภาเสย ทรัพย์สิ่งสินมันให้เอาเข้าพระคลังหลวง

มาตรา 148 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : หาเลขหน้าใส่) กล่าวว่า

148 มาตราหนึ่ง ผู้ใดจะให้ผู้อื่นพศวงงงวยในตนแลปรกอบกฤตยาคุณเปนยาแฝดด้วยสิ่งใดๆ ให้
ท่านกินก็ตี ใสให้ท่านด้วยประการใดๆ ก็ตี แลปั้นรูปฝังรูปด้วยวิทยาคุณประการใดๆ ก็ตีพิจารณา
เปนสัจ ให้ทวน 60 ทีเอาขึ้นหาอย่างประจารแล้วทเวนบก3/เรือ3 วันแล้วฆ่ามันเสย ถ้าทำให้ชู้/
ผัว มันกินรู้ด้วยประการใดๆ พิจารณาเปนสัจ ให้ลงโทษดุจเดียวแล้วส่งตัวให้ชายตามผัวตามแต่ใจ
มัน

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้ง 3 มาตรานั้น แสดงให้เห็นว่า ในอดีต มีการใช้คุณไสยในการทำร้ายใส่กัน
หรือ ใช้คุณไสยเป็นข้ออ้างในการกล่าวหาซึ่งกันและกัน ศรีศักร วัลลิโภดม (2545 : 75) กล่าวไว้อย่าง
น่าสนใจว่า

ในแง่คิดทางมานุษยวิทยากล่าวว่า การกล่าว (accusation) ในเรื่องผีกระสือ ผีปอบ และการกระทำ
คุณไสย เป็นเครื่องควบคุมทางสังคมได้อย่างหนึ่งในสังคมท้องถิ่นแต่ก่อนๆ เพราะการกล่าวหา
มักจะมุ่งไปที่ผู้มีความประพฤติและมีพฤติกรรมผิดปรกติหรือผิดแผกไปจากคนอื่น ๆ ในสังคม...
เพราะฉะนั้น ในสังคมแบบประเพณีจึงมักเป็นสังคมที่คนส่วนใหญ่ประพฤติดูอยู่ในกรอบในรีดใน
รอยกัน แต่ในขณะเดียวกัน การกล่าวหานี้ก็อาจเป็นอาบสองคมได้ด้วย ในกรณีที่เกิดมีคนไม่เชื่อ
ไม่กลัวและใช้เรื่องนี้กล่าวหาผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเพื่อกลุ่มของตนได้เช่นเดียวกัน
ไสยศาสตร์ คุณไสย หรือศาสนาผี ของสังคมโบราณในแง่หนึ่งจึงมีประโยชน์ในเรื่องของการ
ควบคุมสังคมให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ตามจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา
แต่ในกรณีที่มีการกล่าวหาขึ้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือเรียกได้ว่า ใช้ความเชื่อดังกล่าวใส่
ร้ายป้ายสีแก่กัน พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จ ก็มีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ถูกกล่าวหาผู้อื่นด้วยเช่นกัน เช่นใน
มาตรา 137(ราชบัณฑิตยสถาน, 2550 : หาเลขหน้าใส่) ที่กล่าวว่า

137 มาตราหนึ่ง ผู้ใดส่อท่านว่าเปนฉมบกฤตยารู้ ว่าน/ยา รู้วิทยาคุณกระทำท่านให้ตาย
พิจารณาเป็นสัจแลหากเทศส่อท่านตั้งนั้น ท่านให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ แล้วให้หมขบค่าตัวผู้
ส่อ ถ้าเปนสัจดุจผู้ส่อ ท่านให้ฆ่ามันผู้รู้คุณว่านยาฉมบจะกละกฤตยานั้นเสยเพราะมันจะทำไป
ภายนอก ส่วนทรัพย์สิ่งสินมันนั้น ให้เอาเข้าพระคลังหลวงจงสิ้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าเรื่องการกล่าวหาจะเป็นการควบคุมสังคมได้อย่าง
หนึ่งก็ตาม การพิสูจน์ข้อกล่าวหาขึ้นก็เป็นเรื่องที่สำคัญมากในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้เพื่อสร้างความ
เป็นธรรมให้แก่ผู้ที่ถูกกล่าวหาได้อีกด้วย ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2545 : 74) กล่าวว่า

¹² จะกละ (อ่านว่าจะ-กละ) เรียกผีป่า ซึ่งหมอผีชาวป่าเลี้ยงไว้ให้ทำร้ายศัตรู, ผีพวกหนึ่งชอบกินของโสโครก

ในการให้ความยุติธรรมนั้นกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จกำหนดเงื่อนไขเป็น 2 อย่าง คือ อย่างแรก เชื่อว่าเป็นเรื่องจริงคือ ทั้งฉมบ จะกละ กระสือ กระหาง นั้นมีจริงถ้าพิสูจน์หรือสอบสวนได้ว่า เป็นจริงก็ต้องมีการลงโทษกัน ส่วนอย่างที่สองเป็นเรื่องของการกล่าวหา (accusation) เพราะ เป็นเรื่องที่อาจใส่ร้ายป้ายสีและกล่าวหากันได้ง่ายๆ เหตุนี้ในกฎหมายที่อ้างมาแล้วข้างต้น จึงได้ กำชับไม่ให้พวกเจ้าเมือง กรมการที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีความทำการลงโทษตามลำพังโดยไม่แจ้ง เข้ามายังกรุง แต่ให้ทางกรุงตัดสิน ผู้ที่ละเมิดในเรื่องนี้อาจถูกตัดสินประหารชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม นอกจากคุณไสยที่ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมแล้ว ในบางครั้ง คุณไสย เหล่านี้จำเป็นต้องพึ่งพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอยู่เหมือนกัน เช่นใน มาตรา 155 (ราชบัณฑิตยสถาน , 2550 : หาเลขหน้าใส่) ที่กล่าวว่า

155 มาตราหนึ่ง ถ้าจะพลีบ้านเรือนเรือสวน ไร่/นา ให้นิมนพระสงฆ์ 7 รูปจำเรียวพระปริต 3 วัน ทำบัตร์ 3 ชั้นใบศรีสำหรับหนึ่ง เปต1/ไก่1 เล่าโพง 1 คชเรือน วงหนึ่ง สายสีนรอบที่จะพลีนั้นเงินติด 1 บาท 2 สลึง ปี่พาทย์ฆ้องวงหมอปัตเสนียดจันไร ถ้าความผิตนั้นมากขึ้นให้ทวีขึ้น พระสงฆ์ 13 รูปใบศรี 3 สำหรับ บัตร์ 8 ชั้น สายสีน 3 รอบเรือน ถ้าจะไล่คชเรือนวงละ 1 บาท 2 สลึง ใบศรีเปตไก่ได้แก่เจ้าเรือน เจ้าที่ เงินติดเทียบได้แก่หมอซึ่งปัตเสนียดจันไรนั้น

จากที่กล่าวมาในเรื่องความเชื่อเรื่องศาสนาในกฎหมายตราสามดวง จะเห็นได้ว่า มีการผสมผสาน ความเชื่อกันระหว่างความเป็นพุทธศาสนา พราหมณ์ และผี โดยความเชื่อทั้ง 3 ประการนั้นต่างทำหน้าที่ สอดประสานกันอย่างลงตัว มีพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์หลัก เสริมด้วยพราหมณ์และผีในเรื่องต่างๆ ที่ พุทธศาสนาไม่สามารถครอบคลุมได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ความเชื่อของพราหมณ์และผีต้องไม่ขัดกันกับพุทธ ศาสนาด้วย